

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΗ Η ΠΕΡΙΦΗΜΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΑΞΙΖΕΙ ΝΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΖΟΜΑΣΤΕ

33

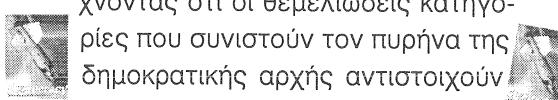
Η δημοκρατική μορφή παρουσιάζεται ως μία αρχή και ως μία δραστηριότητα που δεν μπορεί να αμφισβηθεί από κανέναν. Σε όλο το πολιτικό φάσμα, όπως είδαμε, από την άκρα αριστερά ως τους συντηρητικούς, φαίνεται να υπάρχει συμφωνία ότι η δημοκρατία, ως πρακτική και ιδεολογία, εμπεριέχει το κλειδί της επίλυσης όλων των κοινωνικών προβλημάτων.⁵³ Ακόμα κι όταν δεν περιγράφεται με τόσο λαμπρά χρώματα, πάλι ανακηρύσσεται ως ο μόνος δυνατός κοινωνικός σχηματισμός. Το γεγονός ότι φαινομενικά αντίθετες τάσεις του πολιτικού φάσματος συγκλίνουν στη δημοκρατική μορφή δημιουργεί, κατ' αρχάς, την ανάγκη τόσο για μια θεωρητική αποσαφήνιση του ορισμού της δημοκρατίας όσο και για μια κριτική επεξεργασία του υλικού περιεχομένου της. Σχετίζεται με ένα κρίσιμο ζήτημα που εμφανίζεται εντός του πολιτικού και κοινωνικού δημόσιου διαλόγου: σε ποιό βαθμό φαινομενικά αντικρουούμενες αντιλήψεις αντιστοιχούν, στην πραγματικότητα, σε συμφωνίες περιεχομένου. Στις επόμενες θέσεις, πρωταρχικός μας στόχος είναι ν' αποδείξουμε την εγγενή σύνδεση ανάμεσα στη δημοκρατική αρχή και τον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό. Ο καπιταλισμός αναπαράγεται μυστικοποιώντας τις κοινωνικές σχέσεις που τον συνθέτουν, και το κύριο επιχείρημά μας είναι ότι η δημοκρατική μορφή παίζει κεντρικό ρόλο σε αυτή τη μυστικοποίηση. Θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε αυτή τη σύνδεση δείχνοντας ότι οι θεμελιώδεις κατηγορίες που συνιστούν τον πυρήνα της δημοκρατικής αρχής αντιστοιχούν σε ιστορικά συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις στον καπιταλισμό.

Έτσι, κάθε προσπάθεια ξεπερά-

σματος του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού επιβάλλει την κριτική και την εγκατάλειψη της δημοκρατικής αρχής. Ο κομμουνισμός, ως κριτική του διαχωρισμού η οποία αρνείται τον κατακερματισμό της κοινωνικής ζωής σε διαχωρισμένες σφαίρες, είναι η απάντηση στη δημοκρατική αρχή, όχι στο επίπεδο της οργάνωσης, αλλά ως απόπειρα συνολικού μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων πάνω στις οποίες βασίζεται ο σημερινός τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας.

34

Ο όρος δημοκρατία, ως γνωστόν, προέρχεται από τα αρχαία ελληνικά και σημαίνει κυριολεκτικά «εξουσία του δήμου». Αναφέρεται σε ένα ιστορικά συγκεκριμένο τύπο καθεστώτος που εγκαθιδρύθηκε κατά τη διάρκεια του 5ου και του 4ου π.χ. αιώνα στην πόλη-κράτος της Αθήνας. Το καθεστώς αυτό αντικατέστησε τις ολιγαρχίες, οι οποίες στηρίζονταν στη δύναμη των πλούσιων μειοψηφιών, δηλαδή αυτών που είχαν την οικονομική δυνατότητα να φέρουν όπλα και να συντηρούνται χωρίς να δουλεύουν. Ο όρος δήμος μπορεί να σημαίνει είτε το σύνολο των Αθηναίων πολιτών, είτε τις κατώτερες τάξεις. Στην πράξη, «εξουσία του δήμου» σήμαινε ότι όλοι οι πολίτες της Αθήνας συμμετείχαν στη λήψη των αποφάσεων που αφορούσαν την πόλη-κράτος τους. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν στην εκκλησία του δήμου, στη συνέλευση των πολιτών όπου όλα τα δημόσια ζητήματα συζητούνταν ανοιχτά. Τα προσόντα που απαιτούνταν προκειμένου ν' αποκτήσει κανείς την ιδιότητα του πολίτη δεν περιορίζονταν, όπως πριν, στην κατοχή ιδιοκτησίας, και αυτό προκαλούσε μεγάλη δυσαρέσκεια στην αριστοκρατία η οποία κατηγορούσε τη δημοκρατία ως «εξουσία των φτωχών», του «όχλου» (χρησιμοποιώντας τον όρο «δήμος» με την αρνητική του έννοια).⁵⁴ Μέσα από τις κοινω-

⁵³ Πρόσφατα ένας ακόμα επικριτής της κομμουνιστικής θεωρίας και υπέρμαχος της δημοκρατίας έγραψε ότι: «...Δημοκρατία σημαίνει μια συγκεκριμένη σύλληψη και ένα τρόπο επίλυσης των διαφορών και των συγκρούσεων μεταξύ των ανθρώπων, όπου η αναγνώριση της μοναδικότητας του καθενός απόμου συμβαδίζει με την προώθηση του κοινού καλού και της συλλογικής συμφιλίωσης εναντίον του κοινωνικού κατακερματισμού και της ταξικής διαίρεσης», (Γιάννης Δ. Ιωαννίδης, Σχόλια πάνω στο βιβλίο του Ζιλ Νταβέ «Εκλεψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος», Οκτώβριος 2002. Μια πιο αναπτυγμένη μορφή αυτού του κειμένου θα βρει κανείς στο <http://www.happyfew.gr>. Οι υπογραμμίσεις εδώ είναι δικές μας).

⁵⁴ Η πασίγνωστη καταδίκη της δημοκρατίας από τον Πλάτωνα πηγάζει απ' αυτήν ακριβώς την αντίληψη.

νικές συγκρούσεις εκείνης της εποχής αναδύθηκε ένας συγκεκριμένος τύπος ιδιότητας του πολίτη, ο οποίος δε βασιζόταν σε σχέσεις ιδιοκτησίας αλλά περιελάμβανε τόσο τις ιδιοκτήτριες όσο και τις μη-ιδιοκτήτριες τάξεις. Θεμέλιος λίθος της Αθηναϊκής ιδιότητας του πολίτη υπήρξε η αγνόηση των διαφορών καταγωγής, πατρωνυμίας⁵⁵ ή οικονομικής θέσης, και κατοχυρωνόταν από το αν ανήκε κανείς σε ένα δήμο, που σε αυτή την περίπτωση σημαίνει τη διοικητική περιφέρεια, η οποία συνένωνε τα χωριά της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας. Εδραιωμένη μέσω των μεταρρυθμίσεων του Κλεισθένη, αυτή η νέα αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη σήμαινε στην πράξη την ένταξη των χωρικών στο σώμα των πολιτών, δίνοντάς τους πολιτική ισότητα με τους αριστοκράτες στο πλαίσιο της πόλης-κράτους.

Στην εκκλησία του δήμου υπήρχε ισοτιμία της ψήφου και *ισηγορία* (ίσα δικαιώματα έκφρασης). Οι τοποθετήσεις σε δημόσια αξιώματα δεν γίνονταν συνήθως μέσω εκλογών αλλά κυρίως μέσω κλήρωσης —αν και αυτό δεν αφορούσε την επιλογή των στρατηγών, που κατείχαν την υψηλότερη στρατιωτική θέση. Ωστόσο, οι δούλοι και οι γυναίκες αποκλείονταν από αυτήν την έννοια της ιδιότητας του πολίτη.

Κατά πόσο η αθηναϊκή δημοκρατία (και η περιεκτική έννοια της ιδιότητας του πολίτη) ήταν θεμελιωμένη στον αποκλεισμό των γυναικών και την εργασία των δούλων και, ως εκ τούτου, δεν υπήρξε παρά μόνο «η στιγμή όπου η *εξουσία* και η αλλαγή της συνδιαλέγονταν και κανούνταν αμοιβαία, η δημοκρατία των κυρίων της κοινωνίας», όπως έλεγε ο Ντεμπόρ, είναι ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα και δε θα ασχοληθούμε εδώ με αυτό. Μας ενδιαφέρει το γεγονός ότι η αθηναϊκή δημοκρατία, ακόμη κι αν στηρίζό-

ταν στην ύπαρξη σκλάβων και τον κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών,⁵⁶ αντιπροσώπευε εντούτοις μία μορφή «*εξουσίας* του δήμου» που δεν έχει ιστορικά επαναληφθεί για λόγους οι οποίοι θα γίνουν παρακάτω προφανείς. Αυτό που έχει πρωταρχική σημασία είναι να διευκρινιστεί η αθηναϊκή έννοια της ιδιότητας του πολίτη, προκειμένου να γίνει η σύγκριση με τις σύγχρονες θεωρίες για τη δημοκρατία.

35

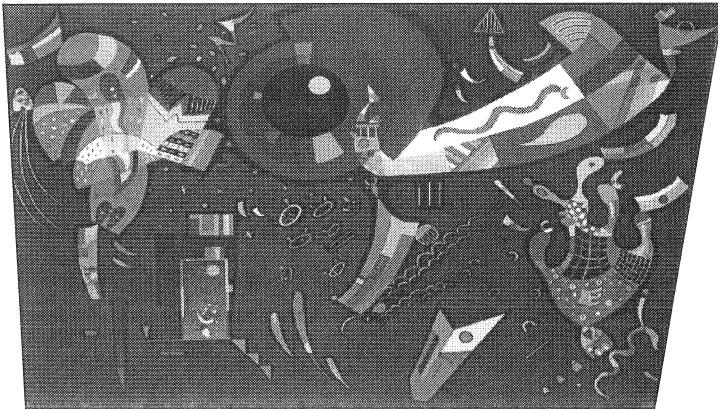
Σε αντίθεση με το μοντέλο της αρχαίας Αθήνας, οι σύγχρονες θεωρίες συγκλίνουν στη θεώρηση της δημοκρατίας ως ενός συστήματος λήψης κυβερνητικών αποφάσεων, δίνοντας έμφαση στις μορφές μέσω των οποίων συγκροτείται η σχέση του ατόμου με το κράτος. Η διαφοροποίηση με την αθηναϊκή δημοκρατία είναι κάθετη: η δημοκρατία στην αθηναϊκή κοινωνία σηματοδοτούσε μια συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στους πολίτες εντός της πόλης-κράτους και έτσι δεν αναφερόταν στη σχέση ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος αφού τέτοια διάκριση δεν υπήρχε, ενώ οι σύγχρονες θεωρίες της δημοκρατίας βασίζονται ακριβώς σε αυτόν το διαχωρισμό. Στις μέρες μας, η δημοκρατία αναφέρεται κυρίως σε «έναν τρόπο περιορισμού της δύναμης του κράτους, διαμεσολάβησης των ανταγωνιστικών ατομικών και συλλογικών δραστηριοτήτων και απόδοσης ευθυνών για τις σημαντικές πολιτικές αποφάσεις».⁵⁷ Στις σύγχρονες θεωρίες της δημοκρατίας η έμφαση δίνεται στο κατά πόσο η δημοκρατική αρχή αποτελεί επαρκή τρόπο διαμεσολάβησης μεταξύ του κράτους και των πολιτών.

Μιλώντας γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η δημοκρατία είναι ένα σύστημα λήψης κυβερνητικών αποφάσεων και βασίζεται στο ότι όλοι οι πολίτες έχουν ίση δυνατότητα

⁵⁵ Πατρωνυμία ήταν η τυπική αριστοκρατική ιδέα μιας ιεραρχίας που είναι βασισμένη σε προγονικούς δεσμούς.

⁵⁶ Η E.M.Wood πάντως στο βιβλίο της *H Δημοκρατία ενάντια στον καπιταλισμό* (Αθήνα, 1998) δίνει έμφαση στο γεγονός ότι οι περισσότεροι πολίτες αυτοσυντηρούνταν μέσω της δικιάς τους εργασίας (όντας τεχνίτες ή χωρικοί) και ότι μόνο η αριστοκρατία επιβίωνε μέσω της εργασίας των άλλων.

⁵⁷ D. Held, *Μοντέλα δημοκρατίας* (Αθήνα, 1995).

εκλογής της κυβέρνησης μέσω διαφόρων εκλογικών συστημάτων που στηρίζονται στην αρχή της πλειοψηφίας. Επιπλέον, η δημοκρατία υποτίθεται ότι είναι το βέλτιστο δυνατό σύστημα, δυνάμενο να εγγυηθεί την προστασία των πολιτών της από την αυθαιρεσία της κυβέρνησης, δίνοντας τη δυνατότητα είτε της αντικατάστασής της μέσω εκλογών, είτε της προσφυγής σε συνταγματικές εγγυήσεις που η κυβέρνηση οφείλει να τηρεί. Ως συγκεκριμένος πολιτικός σχηματισμός και μέσω διάφορων συνταγματικών και νομικών ρυθμίσεων, η δημοκρατία υποτίθεται ότι έχει ως σκοπό να προσφέρει τις μεγαλύτερες δυνατές εγγυήσεις για την ισότητα και την ελευθερία των πολιτών της.

36

Η δημοκρατία κατέχει πρωτεύουσα θέση εντός της φιλελεύθερης θεωρίας, καθώς θεωρείται το καταλληλότερο σύστημα για την προώθηση βασικών αξιών του φιλελεύθερισμού όπως ο ατομικισμός, ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης, το ελεύθερο εμπόριο και ο ανταγωνισμός.

Στο φιλελεύθερο μοντέλο, «...οι ατομικές ψήφοι αντιπροσωπεύουν τις ατομικές προτιμήσεις και ο υπολογισμός της πλειοψηφίας των

ψήφων προσεγγίζει μία συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας που έχει ως ορίσματα τις ατομικές προτιμήσεις.»⁵⁸ Σύμφωνα με τη φιλελεύθερη προσέγγιση, «[...] το σύγχρονο κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει τους απαραίτητους όρους που θα επιτρέπουν στους πολίτες να επιδιώκουν το δικό τους συμφέρον· θα πρέπει να διαφυλάττει την εξουσία του νόμου προκειμένου να προστατεύει και να κατοχυρώνει την ατομική ελευθερία, έτσι ώστε κάθε άτομο να είναι σε θέση να προωθεί τους δικούς του στόχους και κανείς να μην μπορεί να επιβάλλει το δικό του όραμα για την "καλή ζωή" πάνω στους άλλους. [...] Το κράτος υπάρχει για να προασπίζεται τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών οι οποίοι, σε τελική ανάλυση, είναι οι καλύτεροι κριτές των δικών τους συμφερόντων· το κράτος είναι το φορτίο που θα πρέπει να υπομένουν τα άτομα προκειμένου να διασφαλίζουν τους δικούς τους στόχους· το πεδίο δράσης και η πρακτική του κράτους πρέπει να περιορίζονται έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η μεγιστή δυνατή ελευθερία για κάθε πολίτη. Ο φιλελεύθερισμός ήταν και είναι προσανατολισμός στη δημιουργία και την υπεράσπιση ενός κόσμου όπου τα "ελεύθερα και ίσα" άτομα μπορούν να ευημερούν με τους λιγότερους πολιτικούς περιορισμούς.»⁵⁹

Στο μοντέλο του Μπένθαμ, το άτομο είναι η βασική μονάδα της κοινωνίας και η δημοκρατία γίνεται αντιληπτή ως «συλλογικό αυτεξούσιο».⁶⁰ Αν και το μοντέλο αυτό εξυμνήθηκε για την εμμονή του στην προστασία του ατόμου, έχει ωστόσο δεχθεί κριτική ως μη ρεαλιστικό αφού η κοινωνία είναι κάτι που ξεπερνά το άθροισμα των επιμέρους ατομικών συμφερόντων. Αντίθετα, η κολεκτιβίστικη Ρουσσωκή αντίληψη της δημοκρατίας φαντάζει, στα μάτια των περισσότερων δημοκρατών, ως μια πιο συνεκτική θεωρία της κοινωνικής ζωής.

⁵⁸ Waldron, *Liberal Rights: Collected Papers 1981-1991* (Cambridge, 1993).

⁵⁹ Held, ὥπ. π.

⁶⁰ J. Wolff, *An Introduction to Political Philosophy* (Oxford, 1996).

Στο κολεκτιβίστικο μοντέλο της δημοκρατίας, η κοινωνία γίνεται αντιληπτή όχι ως άθροισμα ατόμων, οι αλληλεπιδράσεις των οποίων σχηματίζουν ένα σύνολο, αλλά περισσότερο ως ένα οργανικό όλον από το οποίο είναι δυνατό να συναχθεί ένα κοινό συμφέρον, το οποίο συχνά έρχεται σε αντίθεση με το ατομικό. Η κολεκτιβίστικη έννοια της δημοκρατίας κάνει διάκριση ανάμεσα στη «γενική θέληση» (volonté générale) και τη «θέληση όλων» (volonté de tous): η πρώτη σχηματικά αντιστοιχεί στην αντίληψη της κοινωνίας ως οργανικού όλου το οποίο επιλαμβάνεται της ευζωίας όλων, η δεύτερη στην αντίληψη της κοινωνίας ως ενός αποκεντρωμένου συνόλου ατόμων. Όπως διευκρινίζει ο Ρουσσώ στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο*, «...η γενική θέληση αφορά το κοινό συμφέρον ενώ η θέληση όλων αφορά το ιδιωτικό συμφέρον και δεν είναι στην πραγματικότητα τίποτε παραπάνω από το άθροισμα των ατομικών θελήσεων.»⁶¹

Στο σχήμα αυτό, οι αποφάσεις είναι αποτέλεσμα λαϊκών (ή εθνικών) συνελεύσεων, ενώ υπάρχει μέριμνα (π.χ., προσπάθεια μείωσης των κοινωνικών διαφορών) προκειμένου να εξασφαλιστεί ένα κάποιο επίπεδο ισότητας μεταξύ των πολιτών, και να διασφαλιστεί ότι οι αποφάσεις δε λαμβάνονται στη βάση των ατομικών συμφερόντων αλλά έχοντας κατά νου το κοινό καλό. Δημιουργώντας πολιτικές συνθήκες που προάγουν δεσμούς κοινωνικής ενότητας, ο Ρουσσώ ελπίζει να σπάσει το διαχωρισμό των πολιτών, που επιβάλλεται εξαιτίας πολιτικών ή οικονομικών συμφερόντων, έτσι ώστε να καταστεί δυνατός ο σχηματισμός μιας συλλογικής θέλησης.

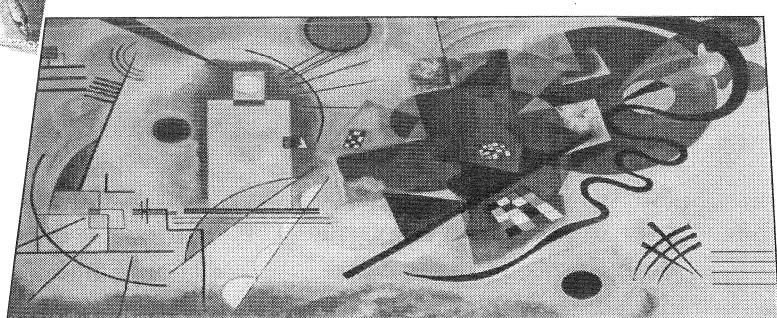
Βλέπουμε ότι και τα δύο μοντέλα δημοκρατίας κατασκευάζονται θεωρητικά γύρω από μια αντίληψη της σχέσης του ατόμου με το κράτος. Το μοντέλο του Μπένθαμ φαίνεται να μην περιλαμβάνει κανενός είδους μέριμνα και ν' αδιαφορεί για τη δημιουργία μιας «γενικής θέλησης», ενώ το μοντέλο

του Ρουσσώ κατηγορείται ότι δεν κατανοεί τη σημασία της ατομικής ελευθερίας, γεγονός που επιτρέπει, λένε, την κατάχρηση της θεωρίας του από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα. (Το τραγικά αστείο, σ' αυτές τις διαμάχες, είναι ότι αυτό που αποκαλεσσαν «ολοκληρωτισμό» μέσα στον εικοστό αιώνα δεν ήταν τίποτα άλλο από τη δικτατορία του κεφαλαίου, δηλ. τη δικτατορία των ατομικών συμφερόντων).

37

Στις πρόσφατες εκδοχές της δημοκρατικής θεωρίας, η σχέση μεταξύ των ατόμων και του κράτους δεν είναι τόσο μονοδιάστατη όσο υπαινίσσονται οι ανωτέρω θεωρίες. Σήμερα, μια άλλη σφαίρα έχει μπει στο επίκεντρο της συζήτησης σχετικά με τη δημοκρατία: η κοινωνία των πολιτών. Αυτή η έννοια βάζει την όλη συζήτηση σχετικά με τη σύγχρονη δημοκρατία μέσα σε μια (περιορισμένη αλλά πραγματική) ιστορική προοπτική. Το άτομο δεν ορίζεται πια ως μία αφηρημένη, ανιστορική οντότητα, που έρχεται σε αντίθεση με ένα εξίσου ανιστορικό κράτος, αλλά ως το νεωτερικό υποκείμενο που είναι διχασμένο ανάμεσα σε δύο διαχωρισμένες κοινωνικές σφαίρες: το κράτος και την κοινωνία των πολιτών.

Στη σύγχρονη δημοκρατική θεωρία, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τους στοχαστές του 18ου και 19ου αιώνα, στόχος του δημοκρατικού καθεστώτος είναι η διασφάλιση της ικανότητας των πολιτών «να σκέφτονται, να κρίνουν, να επιλέγουν και να δρουν ακολουθώντας διαφορετικές πορείες δράσης στην ιδιωτική και τη δημόσια ζωή».⁶² Αυτό ο Held το αποκαλεί «αρχή της αυτο-

⁶¹ Ρουσσώ, *To Κοινωνικό Συμβόλαιο*, Βιβλίο II, κεφ. III.

⁶² D. Held, όπ.π.

νομίας». Σύμφωνα μ' αυτή την αρχή «...τα άτομα θα πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα (και, αντίστοιχα, ίσες υποχρεώσεις) στον καθορισμό του πολιτικού πλαισίου το οποίο δημιουργεί και περιορίζει τις ευκαιρίες που τους προσφέρονται· δηλαδή, τα άτομα θα πρέπει να είναι ίσα και ελεύθερα στον καθορισμό των συνθηκών της ζωής τους, αρκεί να μη χρησιμοποιούν αυτό το πλαίσιο για ν' αρνηθούν τα δικαιώματα των άλλων».⁶³

Ο Held αναγνωρίζει ότι προκειμένου να έχει πραγματικό πρακτικό αντίκρυσμα η αρχή της αυτονομίας, θα πρέπει να υπάρχουν συγκεκριμένοι «όροι εφαρμογής» της διότι «...μία θεώρηση αρχών που δεν συνοδεύεται από μία διερεύνηση των όρων πραγματοποίησής τους, μπορεί να διατηρεί μια αίσθηση ηθικής αρετής, αλλά αφήνει το πραγματικό νόημα αυτών των αρχών ανέκφραστο».⁶⁴ Ο Held, ακολουθώντας ένα σχήμα του Dahl, προσδιορίζει τα κριτήρια που πρέπει να ικανοποιούνται, προκειμένου να είναι ένα σύστημα πλήρως δημοκρατικό, ως εξής:

1. «Ενεργός και αποτελεσματική συμμετοχή»: οι πολίτες πρέπει να έχουν επαρκείς και ίσες ευκαιρίες έκφρασης των προτιμήσεών τους· πρέπει να μπορούν να θέσουν ζητήματα στη δημόσια πολιτική ημερήσια διάταξη και να εκφράσουν τους λόγους για τους οποίους επικυρώνουν ένα αποτέλεσμα αντί ενός άλλου.

2. «Ενημερωμένη κατανόηση των ζητημάτων»: οι πολίτες πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες ενημέρωσης και διαμόρφωσης των απόψεών τους ώστε να μπορούν ν' αποφασίσουν για ένα ζήτημα με τρόπο που να ικανοποιεί τα συμφέροντά τους.

3. «Ισοτιμία της ψήφου»: όλες οι απόψεις πρέπει να συνυπολογίζονται με στόχο την επίλυση των διαφορών μεταξύ των πολιτών.

4. «Έλεγχος της πολιτικής ημερήσιας διάταξης»: ο «δήμος» πρέπει να έχει την ευκαιρία να λαμβάνει αποφάσεις σχετικά με το ποιά ζητήματα θα συζητηθούν μέσω διαδι-

κασιών που ικανοποιούν τα τρία πρώτα κριτήρια.

5. «Περιεκτικότητα»: η ιδιότητα του πολίτη πρέπει να παρέχεται σε όλα τα ενήλικα άτομα του «δήμου» ή του έθνους (πλην των διερχομένων, των διανοητικά ανάπτηρων και των κακούργων).

Ωστόσο, το ερώτημα αν αυτοί οι όροι μπορούν να δημιουργήσουν το απαραίτητο έδαφος για να λειτουργήσει ένα δημοκρατικό καθεστώς επισκιάζεται από το γεγονός ότι η σύγχρονη κοινωνική ζωή καθεαυτή δεν ευνοεί καθόλου την πραγματοποίησή τους. Αμέσως, ένα εμπόδιο τίθεται ενάντια σε αυτήν τη θεωρητική κατασκευή και υποσκάπτει τα θεμέλια της: είναι το ζήτημα της συμφίλιωσης των αρνητικών επιπτώσεων της κυριαρχίας της «οικονομίας» με τις ιδανικές δημοκρατικές πρακτικές. Με ποιόν τρόπο π.χ. θα μπορούσε να εξασφαλιστεί η ενεργός και αποτελεσματική συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα πολιτικής αλληλεπίδρασης όσο οι «δυνάμεις της αγοράς» επιβάλουν ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων που αποκλείει ένα μεγάλο κομμάτι των πολιτών και τους αναγκάζει να κυνηγούν απλώς την επιβίωση; Πώς μπορεί κανείς να περιμένει μια ενημερωμένη κατανόηση των δημοκρατικών διαδικασιών και των ζητημάτων που τίθενται στην κοινωνική ζωή όταν το κέρδος είναι ο κινητήριος μοχλός του εκπαιδευτικού συστήματος; Είναι ρεαλιστικό να περιμένει κανείς ένα δημοκρατικό έλεγχο της πολιτικής ημερήσιας διάταξης σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από μεγάλες κοινωνικές ανισότητες, από εξουσιαστικές σχέσεις που επιβάλουν τη δικιά τους ημερήσια διάταξη πάνω στην πολιτική; Για να μη μιλήσουμε για τη μοναξιά της διασκέδασης, της κατανάλωσης, της πυρηνικής οικογένειας...

Έχοντας αποδεχθεί ως τετελεσμένο το γεγονός ότι η οικονομία στη σύγχρονη κοινωνία έχει σταδιακά εξελιχθεί σε μία σφαίρα ξεχωριστή από τη δραστηριότητα του κράτους, η δημοκρατική θεωρία προσπαθεί ν' αντιμετωπίσει αυτή τη διαίρεση με τρόπο ώστε αυτός ο διαχωρισμός

⁶³ όπ.π.

⁶⁴ όπ.π.

να μη γίνεται προβληματικός για τη λειτουργία της κοινωνίας.

Οι σημαντικότερες θεωρίες περί δημοκρατίας δίνουν έμφαση στο διαχωρισμό ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών και το κράτος και τον θεωρούν ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη «σωστή» λειτουργία της δημοκρατίας. Πηγαίνοντας πέρα από την ατομικότητη και την κολεκτιβίστικη αντίληψη της δημοκρατίας, αυτές οι θεωρίες ισχυρίζονται ότι η ύπαρξη δύο ξεχωριστών σφαιρών της κοινωνικής ζωής δημιουργεί τις συνθήκες για μια σταθερή ισορροπία μεταξύ των ατόμων και του κράτους.

Η κοινωνία των πολιτών ορίζεται ως η σφαίρα της κοινωνικής ζωής που βρίσκεται πέραν του άμεσου ελέγχου του κράτους. Υποδηλώνει κυρίως την οικονομική σφαίρα, το ανοιχτό πεδίο των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και της πολιτικής αλληλεπίδρασης, τις σχέσεις των δύο φύλων και τις φυλετικές σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, όπως το θέτει η Wood, «...η κοινωνία των πολιτών αντιπροσωπεύει μια ξεχωριστή σφαίρα ανθρώπινων σχέσεων και δραστηριοτήτων, διαφοροποιημένη από το κράτος αλλά μήτε δημόσια μήτε ιδιωτική ή ίσως και τα δύο ταυτόχρονα, ενσαρκώντας όχι μόνο ένα ολόκληρο φάσμα κοινωνικών αλληλεπιδράσεων ξεχωριστών από την ιδιωτική σφαίρα του νοικοκυρίου και τη δημόσια σφαίρα του κράτους, αλλά πιο συγκεκριμένα ένα πλέγμα σαφώς οικονομικών σχέσεων, τη σφαίρα της αγοράς, το πεδίο της παραγωγής, της διανομής και της ανταλλαγής».⁶⁵

Οι δημοκράτες θεωρητικοί και ακτιβιστές που επιχειρηματολογούν υπέρ της ενίσχυσης της κοινωνίας των πολιτών αναφέρονται κυρίως στον εκδημοκρατισμό των εργασιακών χώρων και των (εθνικών ή διεθνών) γραφειοκρατικών οργανισμών, καθώς και στην προστασία των «ανθρωπί-

νων δικαιωμάτων» που περιορίζει τις αρνητικές επιπτώσεις των «δυνάμεων της αγοράς» χωρίς να διαταράσσει τη λειτουργία τους.

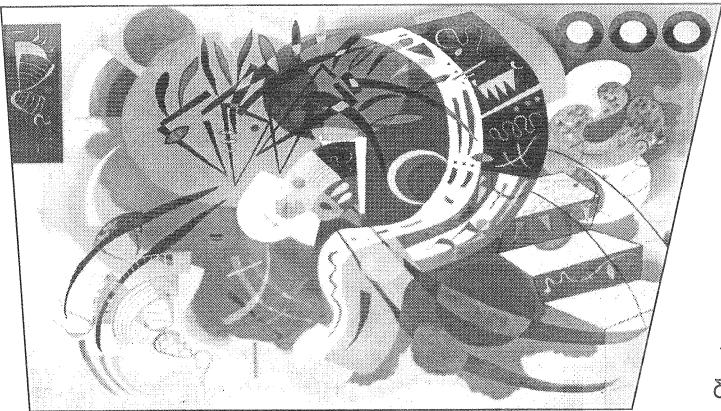
38

Το πιο εντυπωσιακό στοιχείο που προκύπτει από την εξέταση των δημοκρατικών απολογητικών θεωριών είναι ότι χαρακτηρίζονται από πλήρη έλλειψη ανάλυσης των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων. Καμία από τις εν λόγω θεωρίες δε φαίνεται ν' ασχολείται ιδιαίτερα με το να θέσει ερωτήματα όπως: ποιά ιστορική εξέλιξη είναι υπεύθυνη για το μετασχηματισμό του ανθρώπου σε άτομο-πολίτη; Ποιές είναι οι συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις που επιτρέπουν την εμφάνιση των θεμελιώδων χαρακτηριστικών της δημοκρατικής κοινωνίας; Με ποιό τρόπο συγκεκριμένα συστατικά στοιχεία της δημοκρατικής θεωρίας προϋποθέτουν την ύπαρξη σχέσεων και θεσμών που δεν είναι ουδέτεροι ή αιώνιοι, αλλά αντιθέτως είναι ιστορικά προσδιορισμένοι; Η δημοκρατική θεωρία προϋποθέτει ως δεδομένο αυτό που κατ' αρχήν οφείλει να ερμηνεύσει.

Η επανεξέταση της δημοκρατικής αρχής από την Wood στη βάση μιας αυστηρής διάκρισης μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων αντιλήψεων για τη δημοκρατία είναι χρήσιμη στη διασαφήνιση ορισμένων ζητημάτων. Για παράδειγμα, η Wood παραδέχεται ότι **τα γιατρικά που προτείνει η δημοκρατική θεωρία αποτυγχάνουν επειδή η εν λόγω θεωρία αδυνατεί ν' αναγνωρίσει ότι στην πραγματικότητα η ιδεολογία της προϋποθέτει τις αντιφάσεις που ισχυρίζεται ότι προσπαθεί να επιλύσει.** Οι σύγχρονες αντιλήψεις για τη δημοκρατία δε βρίσκονται αναγκαστικά σε αντίθεση με μια κοινωνία που κυριαρχείται από την ανταγωνιστική καπιταλιστική σχέση επειδή δημιουργήθηκαν ακριβώς πάνω σε αυτήν τη βάση. Παρόλο που μια σημαντική μέριμνα της σύγχρονης δημοκρατικής θεωρίας είναι η επίλυση της αντίφασης ανάμεσα στις ιδεολογικές αντιλήψεις για τη δημοκρατία (που σχετίζονται με τη συμμετοχή των πολιτών,

⁶⁵ E.M. Wood, όπ. π.

την πολιτική και κοινωνική ισότητα, την πρόσβαση στις δημοκρατικές διαδικασίες) και την πραγματικότητα των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, το βασικό πρόβλημα με αυτές τις προσεγγίσεις παραμένει πάντα το ίδιο: παρότι έχουν γνώση των επιπτώσεων της αναπόφευκτης εισβολής της «οικονομίας» στις πολιτικές δομές των σύγχρονων δημοκρατικών καθεστώτων, παραμένουν παγιδευμένες εντός του υπάρχοντος κοινωνικού πλαισίου και καταλήγουν να νομιμοποιούν τις «δυνάμεις της αγοράς» που οι ίδιες διατείνονται ότι θέτουν σε κίνδυνο την πρακτική εφαρμογή της δημοκρατικής αρχής.

Η εισαγωγή των δημοκρατικών αξιών στις σφαίρες της κοινωνικής ζωής όπου οι «δυνάμεις της αγοράς» αξιώνουν να έχουν την πρωτοκαθεδρία, θεωρείται από τους

δημοκράτες ως ο κύριος τρόπος εξισορρόπησης της κατάστασης. Ακόμη και η θεωρία της Wood, που προσφέρει μια σχετικά καλύτερη ανάλυση τόσο των αρχαίων όσο και των σύγχρονων μορφών δημοκρατίας,⁶⁶ καταλήγει σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα. Παρότι ενισχύεται από ένα νέο ορισμό της έννοιας της δημοκρατίας, το τελικό συμπέρασμα της Wood δε διαφέρει και πολύ από αυτά που λένε οι «φιλελεύθεροι αντίπαλοί» της. Για τη Wood, το να τεθούν κάτω από δημοκρατικό έλεγχο σφαίρες της ζωής που είναι «ανέγγιχτες» από τη δημοκρατία, παραμένει ο βασικός τρόπος μέσω του οποίου μπορεί να γίνει η υπεράσπιση της δημοκρατίας ενάντια στον καπιταλισμό.

Η έννοια του δημοκρατικού ελέγχου των «οικονομικών θεσμών» αποτυγχάνει ν' αναγνωρίσει ότι η λειτουργία αυτών των «οικονομικών θεσμών» δεν υπαγορεύεται από πολιτικές αποφάσεις (και ως τέτοια δε θα μπορούσε να μεταβληθεί μέσω πολιτικών αλλαγών) αλλά από την ανταγωνιστική διαδικασία αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης. Με έναν παρόμοιο τρόπο, η ανάλυση της Wood κάνει το λάθος να ταυτίζει τον καπιταλισμό με την αγορά και τις σχέσεις ιδιοκτησίας ενώ αυτές οι μορφές, αν και είναι σημαντικές, δεν αρκούν για να γίνει αντιληπτό το εύρος της κυριαρχίας του καπιταλισμού πάνω στην κοινωνία. Αντίθετα, μια ορθή ανάλυση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων οφείλει να καταδείξει τη συμπληρωματικότητα όλων των παραπλανητικών μορφών (πολιτικών, οικονομικών, νομικών και ιδεολογικών) μέ-

⁶⁶ Η ανάλυση της Wood, όπ. π., ξεχωρίζει ανάμεσα στις δημοκρατικές θεωρίες επειδή τοποθετεί την πρωταρχική συσσώρευση στο επίκεντρο της ιστορικής εξέλιξης προς τον καπιταλισμό και τη σύγχρονη δημοκρατία. Ενώ η αρχαία δημοκρατία ενσωμάτωνε τους ανεξάρτητους αγρότες και τεχνίτες σε μια συμμετοχική πολιτική διαδικασία, χωρίς ν' αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο αυτοί παρήγαγαν τη ζωή τους, η σύγχρονη δημοκρατία ενσωματώνει σε μια παθητική αντιπροσωπευτική πολιτική διαδικασία ένα αναλώσιμο, απρόσωπο «εργαζόμενο πλήθος» που έχει αποστερηθεί τα μέσα παραγωγής της ζωής του. Η αγορά που παλιά σήμαινε ευκαιρία, ρίσκο, νταραβέρι, στον καπιταλισμό γίνεται επιταγή.

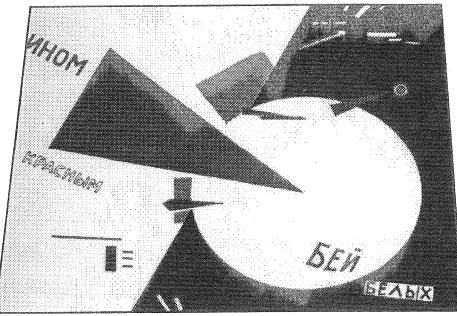
Κάτι που η Wood αφήνει έξω από την ανάλυσή της είναι ότι το κεφάλαιο ποτέ δεν έτεινε προς την πλήρη μισθωτοποίηση της εργατικής δύναμης (ούτε καν στις πιο «αναπτυγμένες» χώρες). Μέσα στη διαδικασία της κυκλοφορίας και αναπαραγωγής του κεφαλαίου διατηρούνται οι φιγούρες του εργολάβου-μάστορα, του μικροκαλλιεργητή, του μικρομαγαζάτορα ή του freelance διανοούμενου που μπορεί να εργάζονται χωρίς να εκμεταλλεύονται την εργασία άλλων ή εκμισθώνουν τη δική τους σε μια περιστασιακή βάση. Κι αυτών η δραστηριότητα γίνεται σπιγμή της συνολικής διαδικασίας αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Επειδή έχουν όμως ψευδαισθήσεις ανεξαρτησίας βλέπουμε, εδώ στην Ελλάδα, να εμφανίζονται μέσα σ' αυτά τα στρώματα δημοκρατικές ιδεολογίες που προπαγανδίζουν την επιστροφή στην Αθηναϊκή Δημοκρατία και την πρόσωπο με πρόσωπο πολιτική επικοινωνία —εν μέσω καπιταλισμού!

σω των οποίων συγκροτούνται οι κοινωνικές σχέσεις εκμετάλλευσης. Η θεωρία της αξίας, της μορφής εμπόρευμα και της αφηρημένης εργασίας είναι εμφανώς απούσα ακόμα και από τη μαρξιστική ανάλυση της Wood και οι συνέπειες αυτής της έλλειψης είναι προφανείς. Για παράδειγμα, η έννοια του εκδημοκρατισμού της παραγωγικής διαδικασίας, ως μέσου μείωσης των αρνητικών αποτελεσμάτων του καπιταλισμού, παραβλέπει αυτό που είναι σημαντικό: ότι ούτε η πολιτική είναι μια αυτόνομη σφαίρα που μπορεί να έχει τη δική της, ανεξάρτητη απ' το κεφάλαιο, ζωή, ούτε η παραγωγική διαδικασία είναι ένας ουδέτερος μηχανισμός ή μια ουδέτερη σφαίρα της ζωής που μπορεί να εξανθρωπιστεί ενάντια στο κεφάλαιο, αλλά η ίδια η ουσία του.

39

Η διαδικασία μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η κυριαρχία του κεφαλαίου πάνω στην κοινωνία είναι η διαδικασία διάλυσης όλων των προηγούμενων κοινοτήτων, η ολοκληρωτική καταστροφή όλων των προηγούμενων κοινωνικών σχηματισμών και η αντικατάστασή τους από την κοινότητα του κεφαλαίου. Στη φάση της *τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο* οι προκαπιταλιστικές κοινότητες διατηρούνται ακόμη, τα χαρακτηριστικά τους δεν καταστρέφονται αλλά μάλλον συνυπάρχουν με τον αναδυόμενο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

 Με το πέρασμα στην *πραγματική κυριαρχία του κεφαλαίου* πάνω στην κοινωνία, οι κοινωνικές σχέσεις μετασχηματίζονται ριζικά και όλες οι προϋπάρχουσες κοινότητες σταδιακά απορροφούνται από το κεφάλαιο, για ν' ανασυσταθούν στη βάση του καπιταλιστικού τρόπου κοινωνικής ζωής. Ο άνθρωπος δεν παράγει πια τα μέσα της ζωής του ως μέλος μιας κοινότητας (*Gemeinwesen*), οι δεσμοί

της οποίας είναι αποτέλεσμα άμεσων κοινωνικών σχέσεων, αλλά υποτάσσεται στη γενικευμένη αφαίρεση του κεφαλαίου. Το ατομικό προϊόν γίνεται κοινωνικό μόνο μέσω της εμπορευματικής ανταλλαγής και του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας. Η πιθανότητα οικειοποίησης ενός προϊόντος δεν είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής μας σε μία κοινότητα, αλλά του γεγονότος ότι και εμείς ανήκουμε σ' ένα σύστημα παραγωγής και ανταλλαγής, και εμείς έχουμε περάσει μέσα από μια διαδικασία εξίσωσης μέσω αφαίρεσης. Έτσι σχηματίζεται η υλική κοινότητα του κεφαλαίου: από την υποδούλωση του δημιουργού στα δημιουργήματά του και από τη διαμεσολάβηση του χρήματος ως γενικού ισοδύναμου. Η υλική κοινότητα που δημιουργεί το κεφάλαιο είναι η κοινότητα του χρήματος, μια κοινότητα που δεν ανέχεται καμία άλλη. Στον Μαρξ οφείλουμε τη σύλληψη αυτής της έννοιας: «Το ίδιο το χρήμα είναι η κοινότητα [*Gemeinwesen*] και δεν μπορεί ν' ανεχτεί άλλη ανώτερη απ' αυτό. Άλλα αυτό προϋποθέτει την πλήρη ανάπτυξη των ανταλλακτικών αξιών, και επομένως μια οργάνωση της κοινωνίας αντίστοιχη μ' αυτήν την ανάπτυξη... Έτσι, το χρήμα γίνεται άμεσα η *πραγματική κοινότητα*, εφόσον αποτελεί για όλους τη γενική υπόσταση της ύπαρξης, και ταυτόχρονα το συλλογικό προϊόν όλων».⁶⁷

40

Άλλα με ποιό τρόπο συνδέεται η δημοκρατική αρχή με αυτόν τον συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό; Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά. Προκειμένου ένας καπιταλιστής, ή αλλιώς κάτοχος χρήματος, ν' αποσπάσει αξία, πρέπει αναγκαστικά να βρεί ένα εμπόρευμα που η αξία χρήσης του

⁶⁷ Μαρξ, *Grundrisse* (Αθήνα, 1989). Ας σημειώσουμε εδώ ότι ο όρος *Gemeinwesen* σημαίνει «κοινή ουσία», «κοινή ύπαρξη».

να «...έχει την παράξενη ιδιότητα να είναι πηγή αξίας, που η ίδια του η κατανάλωση να είναι επομένως αντικειμενοποίηση εργασίας, και ως εκ τούτου δημιουργός αξίας».⁶⁸ Αυτό το εμπόρευμα είναι η εργατική δύναμη.

Ποιές είναι οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για τον μετασχηματισμό της εργασίας από δραστηριότητα σε εμπόρευμα; «Η εργατική δύναμη μπορεί να εμφανιστεί στην αγορά ως εμπόρευμα μόνο αν, και στο βαθμό που, το άτομο που την κατέχει, την προσφέρει προς πώληση ή την πουλά σαν εμπόρευμα. Για να μπορεί ο κάτοχός της να την πουλήσει ως εμπόρευμα, πρέπει να έχει την ελευθερία του διαθέτειν, πρέπει να είναι ελεύθερος ιδιοκτήτης της ικανότητάς του για εργασία, και επομένως του εαυτού του».⁶⁹ Αυτή η ελευθερία πρέπει να είναι διαρκής δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στη στιγμή της δοσοληψίας μεταξύ του αγοραστή και του πωλητή εργατικής δύναμης, αλλά πρέπει να χαρακτηρίζει το σύνολο της ζωής του υποκειμένου.

«Προϋπόθεση της μισθωτής εργασίας, και μία από τις απαραίτητες ιστορικές προϋποθέσεις του κεφαλαίου, είναι η ελεύθερη εργασία και η ανταλλαγή της με χρήμα, προκειμένου αυτή να αναπαράγει και να αξιοποιήσει το χρήμα, να καταναλωθεί από το χρήμα ως αξία χρήσης, όχι για κατανάλωση, αλλά ως αξία χρήσης για χρήμα. Μία άλλη προϋπόθεση είναι ο διαχωρισμός της ελεύθερης εργασίας από τους αντικειμενικούς όρους της πραγματοποίησής της —από τα μέσα της εργασίας και το υλικό της εργασίας.»⁷⁰

Ο προλετάριος πρέπει να είναι ελεύθερος από οτιδήποτε θα μπορούσε ν' αποτελέσει εμπόδιο σ' αυτήν την απαραίτητη δοσοληψία. Το ιστορικό υποκείμενο προλετάριος συγκροτείται μέσω της γενίκευσης του δικαιώματος

στην ελευθερία. Ο αγρότης της φεουδαρχικής εποχής ή ο δουλοπάροικος μετασχηματίζεται δια της βίας από υποκείμενο του οποίου οι σχέσεις είναι βασισμένες στον καταναγκασμό και την υποτέλεια, και το οποίο έχει άμεση σχέση με τους αντικειμενικούς όρους της εργασίας του, σε υποκείμενο απελευθερωμένο από αυτούς τους όρους, ελεύθερο ν' ανταλλάξει την εργατική του δύναμη ως το μόνο βασικό εμπόρευμα που του έχει μείνει ν' ανταλλάξει.

Αλλά ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν προϋποθέτει μόνο το βασίλειο της ελευθερίας. Προϋποθέτει επίσης τον «απελευθερωμένο» προλετάριο ως ίσο υποκείμενο. Προκειμένου να πραγματοποιηθεί η ανταλλαγή μεταξύ του αγοραστή εμπορευμάτων (του καπιταλιστή) και του πωλητή (του προλετάριου), «...αυτός και ο κάτοχος χρήματος συναντώνται στην αγορά, και συνάπτουν σχέσεις μεταξύ τους ως ισότιμοι ιδιοκτήτες εμπορευμάτων, με τη μόνη διαφορά ότι ο ένας είναι αγοραστής και ο άλλος πωλητής, και επομένως ίσοι στα μάτια του νόμου».⁷¹ Σε αυτή τη διαδικασία της ανταλλαγής με τη διαμεσολάβηση του χρήματος, η οποία αποτελεί το θεμέλιο λίθο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και της παραγωγής, δεν υπάρχει τυπική διάκριση μεταξύ των δύο ατόμων καθώς συναντώνται στην αγορά. Έρχονται σε επαφή ως ίσα υποκείμενα, καθένα με τη δυνατότητα ν' ανταλλάξει την ιδιοκτησία του —χρήμα ή εργασία-ως-εμπόρευμα. Η διαφορά των αξιών χρήσης, «το περιεχόμενο της ανταλλαγής, που βρίσκεται τελείως έξω από την οικονομική της μορφή, όχι μόνο δεν απειλεί την κοινωνική ισότητα των ατόμων, αλλά, αντίθετα, μετατρέπει τη φυσική τους ανομοιότητα σε θεμέλιο της κοινωνικής τους ισότητας... Μόνο η ανομοιότητα των αναγκών και της παραγωγής τους δίνει την αφορμή για την ανταλλαγή και την [μέσω του χρήματος] κοινωνική εξίσωση των ατόμων μέσα σ' αυτήν».⁷²

⁶⁸ Μαρξ, *To Κεφάλαιο*, τ. I, κεφ. IV.

⁶⁹ οπ.π.

⁷⁰ Μαρξ, *Grundrisse*, τετρ. IV (Αθήνα, 1990).

⁷¹ Μαρξ, *To Κεφάλαιο*, οπ.π.

⁷² Μαρξ, *Grundrisse*, τετρ. II.

Μπορεί βέβαια να προβληθεί η αντίρρηση ότι το πραγματικό περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων στον καπιταλισμό είναι η «ελευθερία» και η «ισότητα» μόνο σε ένα θεωρητικό επίπεδο. Ωστόσο, ο αφηρημένος χαρακτήρας της ελευθερίας και της ισότητας στον καπιταλισμό δεν εμποδίζει καθόλου τις έννοιες αυτές απ' το να έχουν πρακτικές συνέπειες. Είναι απαραίτητο, π.χ., εκατό πουκάμισα από τον Μαυρίκιο που ορίζονται στην τιμή της μίας λίρας το κομμάτι να ισοδυναμούν με μία ιαπωνική τηλεόραση των εκατό λιρών, έτσι ώστε εκατό λίρες να ανταλλάσσονται πάντα με εκατό λίρες, παρόλο που από μια ρικαρδιανή σκοπιά η ανταλλαγή είναι άνιση αφού τα πουκάμισα εμπεριέχουν περισσότερη ανθρώπινη εργασία. Εκείνο που έχει σημασία είναι να μην εμποδίζουν τα όποια προνόμια και οι όποιοι αποκλεισμοί την κυκλοφορία και την ανταλλαγή των ποσοτήτων αξίας. Μόνο μ' αυτήν την έννοια η δημοκρατία του κεφαλαίου είναι ενάντια στα προνόμια και τους αποκλεισμούς.

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι θεμελιώδεις προ-ύποθέσεις της δημοκρατικής αρχής (ισότητα και ελευθερία) αποτελούν ταυτόχρονα τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ο διαχωρισμός οικονομικών και πολιτικών σχέσεων προκύπτει από την ταυτόχρονη συγκρότηση των κοινωνικών όντων ως ατομικών ιδιοκτητών («γηγες», «εργατικής δύναμης», «χρήματος» ή «κεφαλαίου») και ως πολιτών (κατόχων μιας — ελεύθερης και ίσης— ατομικής ψήφου). Η αφηρημένη-ομογενοποιητική φύση της εργασίας που παράγει αξία και υπεραξία (στην οικονομική σφαίρα) αναπαράγεται ως αφηρημένη-ομογενοποιητική ιδιότητα του πολίτη (στην πολιτική σφαίρα). Οι ίδιες αφαιρέσεις, οι ίδιες διαδικασίες συγκάλυψης των φυσικών και κοινωνικών ανισοτήτων, λειτουργούν ως δυνάμεις που ενσωματώνουν τους ανθρώπους στην υλική κοινότητα του κεφαλαίου.

«Μέσα από την ίδια την πράξη της ανταλλαγής το άτομο, καθένα από τα άτομα, καθρεφτίζεται στον εαυτό του σαν αποκλειστικό και κυρλαρχο (καθοριστικό) της υποκείμενο... Το γενικό συμφέρον είναι ακριβώς η γενικότητα των ιδιοτελών συμφερόντων... Όχι μόνο η ισότητα και η ελευθερία γίνονται σεβαστές στην ανταλλαγή που βασίζεται στις ανταλλακτικές αξίες, αλλά η ανταλλαγή ανταλλακτικών αξιών αποτελεί και την παραγωγική, πραγματική βάση κάθε ισότητας και ελευθερίας. Σαν καθαρές ιδέες, η ισότητα και η ελευθερία δεν είναι παρά εξιδανικευμένες εκφράσεις της ανταλλαγής· αναπτυγμένες σε νομικές, πολιτικές, κοινωνικές σχέσεις, δεν είναι παρά η ίδια αυτή βάση υψωμένη σε ανώτερη δύναμη.»⁷³

Η ανταλλαγή ανάμεσα στη νεκρή και τη ζωντανή εργασία παίρνει τη μορφή του συμβολαίου, που είναι το θεμέλιο του σύγχρονου νόμου. Ο νόμος υπάρχει για να ρυθμίζει αυτό το συμβόλαιο, να εξασφαλίζει την ομαλή λειτουργία του και να διαιωνίζει τη μορφή του. «Αφού εξαρτήθηκε δουλικά από τις οικονομικές σχέσεις που γεννιούνται πίσω από την πλάτη του με τη μορφή του νόμου της αξίας, το οικονομικά ενεργό υποκείμενο —τώρα υποκείμενο δικαίου— παίρνει, ας πούμε, σαν αποζημίωση ένα πολύτιμο δώρο: μια νομικά πιστοποιημένη θέληση που το καθιστά απόλυτα ελεύθερο και ίσο προς τους άλλους εμπορευματοκατόχους.»⁷⁴

Ο νόμος αποκτά το δικό του μυστικοποιητικό χαρακτήρα. Παρουσιάζεται ως ουδέτερη, ανεξάρτητη μορφή που κινείται σε μια σφαίρα πέρα από τον άμεσο έλεγχο των «οικονομικών δυνάμεων». Άλλα στην πραγματικότητα αναδύεται μέσα από τη διαδικασία της ανταλλαγής, που απαιτεί τα υποκείμενα της πώλησης και της αγοράς να έχουν και τυπικά την υπόσταση ελεύθερων και ίσων υποκειμένων, και δίνει σε αυτά τα υποκείμενα νομική κάλυψη. Η νομική μορφή καθεαυτή είναι έκφραση της γενικευμένης αφαίρεσης που επιβάλλουν οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις.

⁷³ Όπ. π.

⁷⁴ Ε.Πασουκάνις, *Μαρξισμός και Δίκαιο* (Αθήνα, 1977).

«Μόνο όταν η ανάπτυξη των αστικών σχέσεων ολοκληρώθηκε το δίκαιο πήρε αφηρημένο χαρακτήρα. Κάθε άνθρωπος έγινε άνθρωπος εν γένει· κάθε εργασία έγινε αφηρημένα χρήσιμη κοινωνική εργασία, κάθε υποκείμενο έγινε αφηρημένο υποκείμενο δικαίου... Η στέρηση της ελευθερίας για ορισμένο διάστημα που αποφασίζει το δικαστήριο είναι η χαρακτηριστική μορφή με την οποία το σύγχρονο ποινικό δίκαιο, δηλ. το αστικό-καπιταλιστικό, υλοποιεί την αρχή της ισότιμης αποζημίωσης. Η μορφή αυτή συνδέεται ασυνείδητα αλλά πολύ βαθιά με την έννοια του αφηρημένου ανθρώπου και της αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας που μετριέται με το χρόνο... Για ν' αναδυθεί η ιδέα της δυνατότητας αποζημίωσης του εγκλήματος με ένα προκαθορισμένο ποσό αφηρημένης ελευθερίας, χρειάστηκε όλες οι συγκεκριμένες μορφές κοινωνικού πλούτου ν' αναχθούν στην απλούστερη και πιο αφηρημένη μορφή, στην ανθρώπινη εργασία που μετριέται με το χρόνο... Ο βιομηχανικός καπιταλισμός, η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Πολιτική Οικονομία του Ρικάρντο και το σύστημα της ορισμένης χρονικά κάθειρξης είναι φαινόμενα που ανήκουν σε μία και την αυτή ιστορική εποχή.»⁷⁵

Εντός αυτού του νομικού πλαισίου, του οποίου η προστασία διασφαλίζεται από το κράτος, ο νόμος της αξίας εκδηλώνεται σε όλη την καθαρότητά του: ελευθερία ανταλλαγής εμπορευμάτων, ελεύθερο εμπόριο, χωρίς το οποίο τα εμπορεύματα δε θα μπορούσαν ν' ανταλλαγούν μεταξύ τους, και επομένως δε θα υπήρχε η δυνατότητα πραγματοποίησης της αξίας μέσα στη διαδικασία ανταλλαγής: ισότητα, εφόσον μόνο εμπορεύματα που εμπεριέχουν ομογενοποιημένες ποσότητες εργασίας μπορούν να είναι ισοδύναμα. Η εμφάνιση και η επακόλουθη κυριαρχία του καπιταλισμού δεν είναι τίποτε άλλο από τη γενι-

Democracy
Coming soon to a neighborhood near you.

κευση αυτών των κοινωνικών σχέσεων.

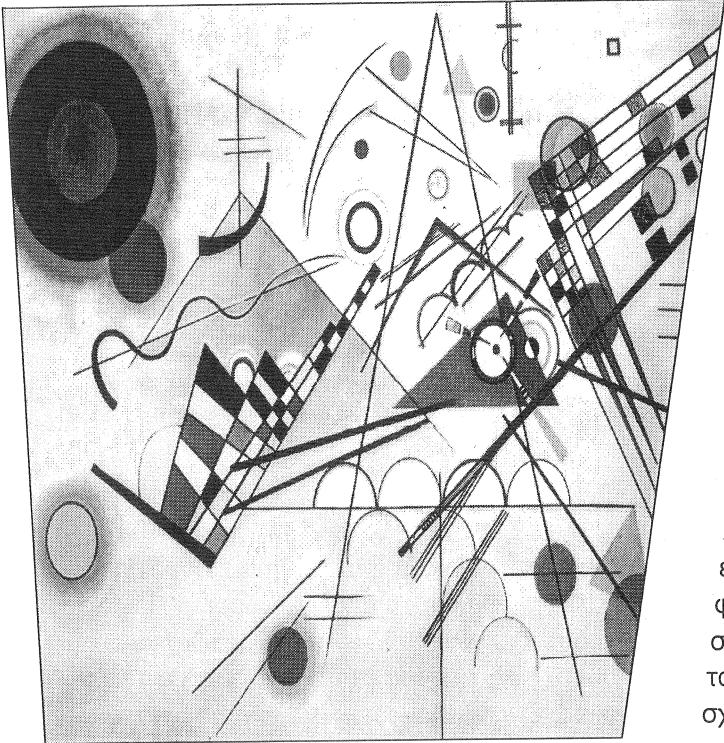
«Η σφαίρα της κυκλοφορίας ή της ανταλλαγής εμπορευμάτων, που μέσα στα πλαίσια της κινείται η αγορά και η πώληση της εργατικής δύναμης, είναι στην πραγματικότητα αληθινή Εδέμ των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Εδώ κυριαρχούν μόνο η Ελευθερία, η Ισότητα, η Ιδιοκτησία, και ο Μπένθαμ. Ελευθερία! Επειδή ο αγοραστής και ο πωλητής ενός εμπορεύματος, λ.χ. της εργατικής δύναμης, υποτάσσονται μόνο στην ελεύθερη θέλησή τους. Συμβάλλονται σαν ελεύθερα, νομικώς ισότιμα άτομα. Το συμβόλαιο είναι το τελικό αποτέλεσμα, στο οποίο οι θελήσεις τους βρίσκουν μια κοινή νομική έκφραση. Ισότητα! Επειδή σχετίζονται μεταξύ τους μόνο σαν κάτοχοι εμπορευμάτων κι ανταλλάσσουν ισοδύναμο με ισοδύναμο. Ιδιοκτησία! Επειδή ο καθένας διαθέτει μόνο αυτό που του ανήκει. Μπένθαμ! Επειδή ο καθένας νοιάζεται μόνο για το συμφέρον του... Αποχωρώντας απ' αυτή τη σφαίρα της απλής κυκλοφορίας ή της ανταλλαγής εμπορευμάτων... μεταβάλλεται κιόλας κάπως η φυσιογνωμία των *dramatis personae* [δρώντων προσώπων]

μας. Ο πρώην κάτοχος χρήματος προπορεύεται σαν κεφαλαιοκράτης και ο κάτοχος της εργατικής δύναμης τον ακολουθεί σαν εργάτης του. Ο πρώτος μ' ένα αυτάρεσκο μειδίαμα και πολυάσχολος, ο δεύτερος συνεσταλμένος, διστακτικός, σαν τον άνθρωπο που φέρνει στην αγορά για να πουλήσει το ίδιο του το τομάρι, ξέροντας ότι το μόνο που τον περιμένει είναι το γδάρσιμο.»⁷⁶

Η δημοκρατία του γενικού ισοδύναμου εκδηλώνει, με την εμφάνισή της, το διττό της χαρακτήρα: ενοποίηση των ανθρώπων εντός μιας περιορισμένης, μη-ανθρώπινης κοινότητας, που κυριαρχείται από αντικείμενα, και καταστροφή κάθε προσπάθειας ανασύνθεσης μιας πραγματικής κοινότητας συμφερόντων. Ως θεμελίωση και οργάνωση του

⁷⁵ όπ. π.

⁷⁶ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, όπ.π.

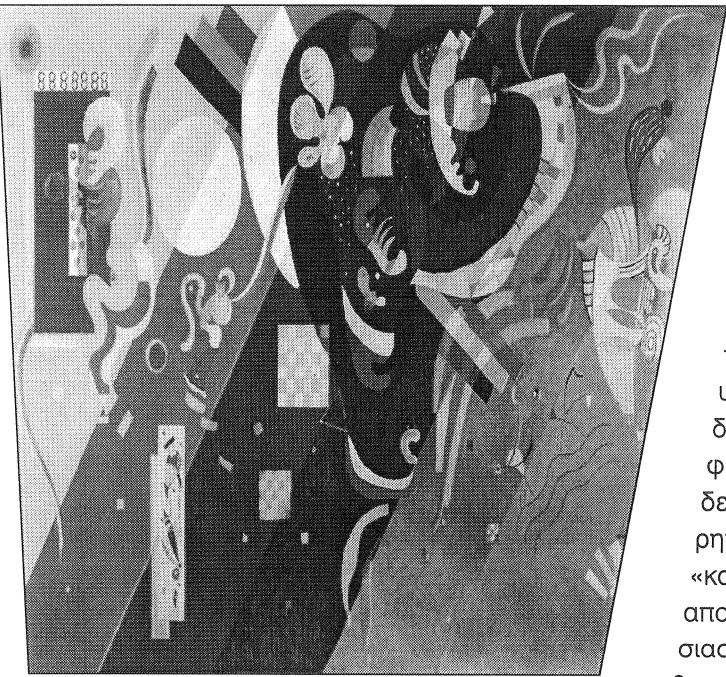
καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η δημοκρατία παίρνει τη μορφή της πολιτικής, μιας ξεχωριστής σφαιράς εντός της οποίας επιδιώκεται η συμφιλίωση των ταξικών ανταγωνισμών που δημιουργεί η κυριαρχία του κεφαλαίου. Η δημοκρατία εμφανίζεται ταυτόχρονα ως η δύναμη που ενοποιεί τα διαχωρισμένα άτομα και ως η επίσημη γλώσσα του γενικευμένου διαχωρισμού.

Η πολιτική δημοκρατία θεμελιώνεται στην απατηλή κυριαρχία του ανθρώπου ως απομονωμένου ατόμου, υποτιθέμενα ικανού να κυριαρχήσει πάνω στις κοινωνικές σχέσεις, ενώ είναι ακριβώς αυτές οι τελευταίες που κυριαρχούν πάνω του. Ολοκληρώνεται ως μορφή κατά τη διάρκεια της περιόδου της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου (μέσα στον 20ο αιώνα), όταν η αυξανόμενη πίεση των προλεταριακών αναγκών, ο αγώνας για τη μείωση της εργάσιμης μέρας, η εργατική προσπάθεια αναγνώρισης και εξασφάλισης εντός της καπιταλιστικής σχέσης αναγκάζει το κεφάλαιο να τροποποιήσει τη σύνθεσή του. Η γενίκευση της σχετικής υπεραξίας και ο σχηματισμός κοινωνικού

κεφαλαίου σηματοδοτούν τη γενίκευση του δεσποτισμού του εργοστασίου πάνω στην κοινωνία ως όλον. Με την υπαγωγή όλων των κοινωνικών σχέσεων στο κεφάλαιο η σχέση ανάμεσα στην καπιταλιστική παραγωγή και την κοινωνία των πολιτών, την κοινωνία και το καπιταλιστικό κράτος γίνεται, όπως έχει δείξει ο Τρόντι, όλο και πιο οργανική.

Την περίοδο της τυπικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, η δημοκρατία (ή αλλιώς, η πολιτική) παρουσιάζεται ως το έδαφος πάνω στο οποίο μπορεί να εκφραστεί η σύγκρουση των αντιτιθέμενων συμφερόντων. Το κεφάλαιο δεν έχει μετασχηματίσει ακόμη όλες τις κοινωνικές σχέσεις σε σχέσεις διαμεσολαβημένες από πράγματα, και επομένως δεν είναι ακόμη ένα ενοποιημένο όλον. Αυτή την περίοδο, οι ηγέτες της εργατικής τάξης βλέπουν ότι είναι δυνατή η συγκρότησή της σε πολιτική τάξη, ότι μπορεί ν' αναμετρηθεί με την αστική τάξη στο επίπεδο της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης, στο οποίο η αστική τάξη μάχεται να εδραιώσει τα συμφέροντά της ενάντια σε αυτά της αριστοκρατίας της γης. Θεωρούν ότι το πεδίο είναι ανοικτό για τη διεξαγωγή της ταξικής πάλης και στο επίπεδο της αντιπροσώπευσης.

Την περίοδο της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, η πολιτική δεν μπορεί να έχει πια τον ίδιο ρόλο. Γίνεται η έκφραση της κυριαρχίας της καπιταλιστικής τάξης πάνω στο προλεταριάτο, και όλες οι μορφές αντιπροσώπευσης γίνονται μέσα ρητής έκφρασης αυτού που ήδη ήταν αυτονόητο στη διαδικασία της παραγωγής: της προσταγής του κεφαλαίου. Οι πολιτικές εκφράσεις του προλεταριάτου ως τάξης καθεαυτής, είτε είναι «ριζοσπαστικές» (η περίπτωση των Μπολσεβίκων), είτε είναι ρεφορμιστικές (η περίπτωση των εργατικών κομμάτων που αντιπροσωπεύουν την εργατική τάξη στο κοινοβούλιο), γίνονται έκφραση της κυριαρχίας πάνω στο προλεταριάτο και της ενσωμάτωσης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η σφαίρα του κοινοβουλευτικού διαλόγου παρουσιάζεται τώρα ανοιχτά ως η σφαίρα της αντιπροσώπευσης των αποφάσεων που έχουν ήδη παρθεί στη διαδικασία της παραγωγής, δίνοντας στους παθητικούς ψηφοφόρους τη δυνατότη-

τα επιλογής μεταξύ διαφορετικών παραλλαγών του ίδιου τρόπου παραγωγής. Η θριαμβευτική διακήρυξη του Φουκουγιάμα ότι η δημοκρατία σηματοδοτεί το «τέλος της ιστορίας» δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αρνητική έκφραση της αλήθειας της δημοκρατίας. Το τέλος της ιστορίας γίνεται κατανοητό ως τέλος της πολιτικής, και η ιστορική εξέλιξη της δημοκρατικής αρχής οδηγεί σ' αυτό ακριβώς το αποτέλεσμα.⁷⁷

Ο Κομμουνισμός ως Πρακτική Ανθρώπινη Κοινότητα

41

Όπως η φιλελεύθερη δημοκρατική παράταξη —που εξάγει τη δημοκρατία στην Ανατολή βομβαρδίζοντας τους «ανεπίδεκτους μαθήσεως» αγρότες και προλετάριους— έτσι και

η αριστερή δημοκρατική παράταξη —βλ. τις προκηρύξεις της 17Ν ή τα μανιφέστα του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης και του πολέμου»— αντιμετωπίζει τον καπιταλισμό μόνο μέσα από τα ψευδώνυμά του (την αγορά, την οικονομία), αποτυγχάνοντας να κατανοήσει τις κοινωνικές δυνάμεις που δημιουργούν και διαιωνίζουν το νεωτερικό υποκείμενο. Έτσι, εύκολα μπορεί να δει κανείς ότι τα όρια των σύγχρονων φιλελεύθερων δημοκρατικών θεωριών δεν είναι άμεσο αποτέλεσμα της συντηρητικής τους προοπτικής, εφόσον και η «καλοπροαίρετη» αριστερή προσέγγιση αποτυγχάνει επίσης να διαφοροποιηθεί ουσιαστικά, αλλά του γεγονότος ότι και οι δύο θεωρήσεις παρουσιάζουν τις ίδιες ανεπάρκειες: αντιλαμβάνονται με λανθασμένο τρόπο τη φύση των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων και συγκρούσεων. Το αποτέλεσμα είναι αποκαλυπτικό: είτε αποδέχονται είτε «αρνούνται» τον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, το υποκείμενο που τοποθετείται στο επίκεντρο της συζήτησης παραμένει το ίδιο. Η δημοκρατική κοινωνία των πολιτών, που παρουσιάζεται από τους «ριζοσπάστες» δημοκράτες ως η μόνη δυνατή εναλλακτική λύση στην καπιταλιστική κοινωνία, σε καμιά περίπτωση δεν εννοείται ως ξεπέρασμα της υποκειμενικής ύπαρξης όπως αυτή συγκροτείται στον πραγμοποιημένο κόσμο του κεφαλαίου. Τα ίδια υποκείμενα θα συνεχίσουν να υπάρχουν και στη δημοκρατική κοινωνία των πολιτών, με τις αλλαγές να περιορίζονται στην αγορά, τις σχέσεις ιδιοκτησίας ή τις τεχνικές της παραγωγής.

Η προτεινόμενη ως φάρμακο κατά του κοινωνικού κατεκρατισμού και της ταξικής διαίρεσης δημοκρατία δε θα γίνει ποτέ ικανή να επιλύσει το πρόβλημα της πιο διαχωρισμένης κοινωνίας στην ιστορία. Ως μορφή αιώνια καταδικασμένη στην ανικανότητα να μεταβάλει το περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων πάνω στις οποίες βασίζεται, η

⁷⁷ Η αυξανόμενη αποχή από τις εκλογές στις πιο «αναπτυγμένες» χώρες (όπως οι ΗΠΑ και η Αγγλία) είναι μία αρνητική έκφραση της έλλειψης ενδιαφέροντος για την πολιτική ή θετική έκφραση δυσαρέσκειας για την πολιτική; Το παράδειγμα της αέναης επιλογής μεταξύ Εργατικών και Συντηρητικών, Δημοκρατών και Ρεπουμπλικάνων, ΝΔ και ΠΑΣΟΚ είναι αρκετό για ν' αναιρέσει την έννοια της «επιλογής». Με παρόμοιο τρόπο, ο Καστοριάδης δήλωσε κάποτε σε μια συνέντευξη: «*Να επιλέγεις για μια αιωνιότητα μεταξύ Μπαρ και Μιτεράν*; Η απλή αναφορά αυτού του πράγματος είναι αρκετή για να το καταδικάσει».

δημοκρατία είναι απλά μέρος του προβλήματος, του οποίου ισχυρίζεται ότι αποτελεί τη λύση.

Ακόμη και στις ηπιότερες μορφές της, αυτές που επιδιώκουν να ελαχιστοποιήσουν τα αποτελέσματα του καπιταλισμού δημιουργώντας ανοιχτούς δημόσιους χώρους όπου η ελεύθερη έκφραση θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «μαξιλάρι» ενάντια στην εκμετάλλευση, η δημοκρατική θεωρία αποδεικνύεται ανίκανη ν' αποδείξει πώς αυτά τα μέτρα μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά ενάντια στην αυξανόμενη αποικιοποίηση της κοινωνικής ζωής από το εμπόρευμα, μια διαδικασία που αδειάζει τους δημόσιους χώρους και γεμίζει τα εμπορικά κέντρα και τους καναπέδες μπροστά απ' την τηλεόραση. Η δημοκρατική θεωρία προπαγανδίζει ένα σύστημα σκέψης και δράσης που μπορεί να κάνει κριτική, π.χ., στην (εξίσου καπιταλιστική) Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας για τη δικτατορική καταστροφή της υπαίθρου,

παραμένει όμως ενοχλητικά ανίσχυρη μπροστά στην ίδια διαδικασία όταν αυτή συντελείται μέσω του οικονομικού παιχνιδιού που σέβεται τις δυτικού τύπου δημοκρατικές τελετουργίες και αξίες.

Μια πραγματικά ριζοσπαστική προσέγγιση που θα προσπαθούσε να κατανοήσει τις θεμελιώδεις κατηγορίες μέσω των οποίων συγκροτούνται οι υπάρχουσες συνθήκες, με βαθύτερο στόχο την αποκάλυψη και την ενίσχυση των δυνάμεων που μπορούν να οδηγήσουν στην ιστορική διάλυσή τους, θα προσανατολίζόταν αναγκαστικά σε μια αυστηρά κριτική αντιμετώπιση των τρόπων με τους οποίους αυτές εμφανίζονται. Όπως λέει ο Μαξ Χορκχάιμερ, «...το νόημα των κατηγοριών θα αλλάξει μαζί με τη δομή της κοινωνίας από την οποία προέρχονται και στην περιγραφή της οποίας διαδραματίζουν ένα ρόλο.» Πιο συγκεκριμένα, «...η έννοια του ατόμου θα χάσει το χαρακτήρα της απομονωμένης μονάδας και ταυτόχρονα την ανεπιφύλακτη κεντρική θέση που κατείχε στο σύστημα σκέψης και συναίσθησης των πρόσφατων αιώνων τη στιγμή που οι ατομικοί και οι γενικοί στόχοι θα συμπέσουν πραγματικά και θα υποστηρίζονται στο σύνολο της κοινωνίας, όταν ο άνθρωπος δε θα φαντάζεται πια απλώς ότι ενσαρκώνει τον απόλυτο αυτοκαθορισμό, αλλά θα είναι στην πραγματικότητα μέλος μιας ελεύθερα αυτοκαθοριζόμενης κοινωνίας».⁷⁸

Η έννοια του αυτοκαθορισμού στη βάση μιας αληθινά οργανικής σχέσης μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, είναι ο θεμέλιος λίθος της κομμουνιστικής κριτικής της υλικής κοινότητας του κεφαλαίου. Έχοντας κατανοήσει τις θεμελιώδεις κατηγορίες μέσω των οποίων το κεφάλαιο αναπαράγει τον εαυτό του, ο κομμουνισμός είναι η έκφραση της ανάγκης για την ανασύνθεση της ανθρώπινης κοινότητας σε ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων που αρνούνται τις διαμεσολαβήσεις των καπιταλιστικών κατηγοριών (όπως την αξία, δηλ. την αφηρημένη εργασία και τη μορφή εμφάνισής της, το χρήμα ως γενικό ισοδύναμο).

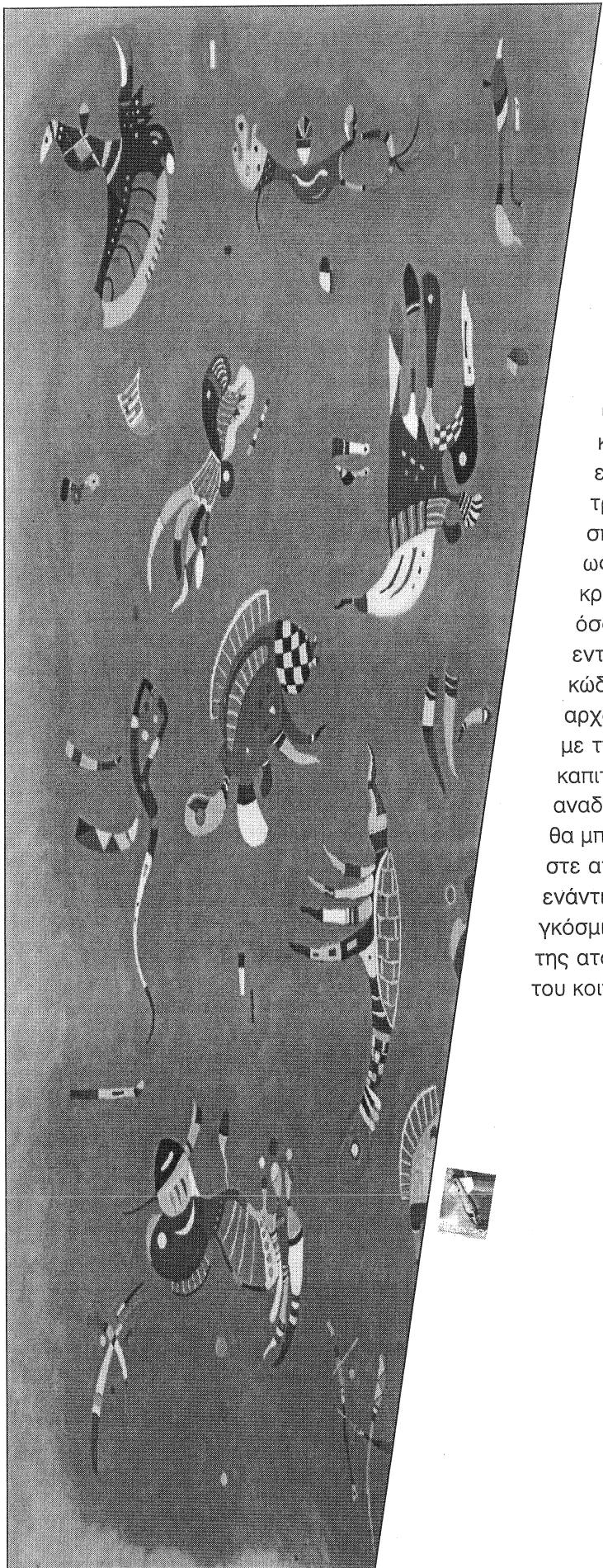
⁷⁸ M. Horkheimer, *On the Problem of Truth* (1935), στο *The Essential Frankfurt School Reader* (Νέα Υόρκη, 1987).

Το κομμουνιστικό κίνημα είναι η αντιστροφή της καπιταλιστικής προοπτικής. Βασισμένο στην άρνηση της κοινότητας του κεφαλαίου, στην πανταχού παρούσα αναζήτηση της δημιουργίας της πραγματικής κοινότητας (Gemeinwesen) και στην επανοικειοποίηση των αναπτυγμένων στον καπιταλισμό παραγωγικών δυνάμεων, το κομμουνιστικό κίνημα αναδημιουργείται στη βάση της ολοκληρωτικής καταστροφής των κοινωνικών σχέσεων που βασίζονται στην εμπορευματική ανταλλαγή, το χρήμα, την αξία και τη διαμεσολάβηση του κράτους. Μέσα στις σπάνιες στιγμές ένωσης με τον άλλο, στον τρελλό έρωτα, στη μουσική, στο χορό (Get on the good foot!), στη συν-εργασία όταν αυτή στρέφεται ενάντια στην τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου· ακόμα περισσότερο, μέσα στην προσπάθεια για τη δημιουργία μιας κοινότητας αγώνα, μέσα στην κυκλοφορία των ήδη υπαρκτών αρνήσεων της προσταγής του κεφαλαίου, αποδομείται το ιστορικό υποκείμενο της δημοκρατικής αρχής ως η διαμεσολαβημένη, αφηρημένη μονάδα, που είναι απομονωμένη από την υπόλοιπη ανθρωπότητα και που αναπαράγεται στη βάση αυτής της απομόνωσης, και επιδιώκεται η κατάργηση του διαχωρισμού.

Αντίθετα με τη δημοκρατική αρχή που επιδιώκει την ενοποίηση στη βάση της συγκαλυμμένης εκμετάλλευσης, το κομμουνιστικό κίνημα είναι η ενεργός άρνηση της αφαίρεσης. Γι' αυτόν τον λόγο, ο κομμουνισμός είναι η κριτική της ισότητας και της μοναδικότητας του καθενός ατόμου Ως τρόπος κοινωνικής πράξης που ξεπερνά την αποξένωση που εκδηλώνεται στην παρούσα απομόνωση και αντιπαράθεση των προλεταριών δεν έχει χώρο για τις έννοιες της ισότητας και της μοναδικότητας του ατόμου, οι οποίες προέρχονται από τη δυτική δυϊστική, μεταφυσική σκέψη και τα ανεκπλήρωτα αστικά ιδανικά της γαλλικής επανάστασης.

Για το κομμουνιστικό κίνημα το κεντρικό ζήτημα δεν είναι η ορθολογική οργάνωση της κοινωνίας, όχι επειδή ο κομμουνισμός είναι αντι-οργανωτικός, αλλά επειδή, αντίθετα με τον καπιταλισμό, αρνείται να φετιχοποιήσει το οργανωτικό ζήτημα. Το ερώτημα που θέτει δεν είναι ποιά μορφή οργάνωσης χρειαζόμαστε αλλά τι οργανώνουμε. Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα των φραξιών του κεφαλαίου και του κράτους του είναι να καταπιάνονται διαρκώς με προβλήματα οργάνωσης, διαχείρισης και ηγεσίας επειδή προσπαθούν να υποβιβάσουν το κοινωνικό ζήτημα σε τεχνικό. Ενώ η δημοκρατική αρχή φετιχοποιεί τη στιγμή της λήψης των αποφάσεων, ο κομμουνισμός επιτίθεται στις κοινωνικές σχέσεις που αποτελούν το θεμέλιο της υπάρχουσας κοινωνίας και γεννούν τις αντίστοιχες μορφές οργάνωσής τους. Χωρίς να στηρίζεται πια στην προϋπόθεση του κράτους ή του «δήμου» ως φορέα των κοινωνικών δεσμών, επιδιώκει την κατάργηση του κράτους ως αφηρημένης ενοποίησης. Με αυτή την έννοια, ο κομμουνισμός είναι αντιπολιτικός, και επομένως αντιδημοκρατικός. Αρνείται την πολιτική ως διαχωρισμένη σφαίρα και αναζητά τις αυτόνομες μορφές προλεταριακής δράσης μέσω των οποίων οι νέες κοινωνικές σχέσεις μπορούν ν' αποκτήσουν μια οργανική ενότητα. Μια ενότητα που δε στηρίζεται πια στην καταπίεση της ατομικότητας, αλλά στο μετασχηματισμό της, από μια έννοια που υποδηλώνει ανικανότητα διατήρησης μιας διαλεκτικής σχέσης με την κοινότητα, σε μια έννοια που μπορεί να έχει νόημα μόνο ως υποκειμενικοποιημένη κοινότητα, ως ιδιαίτερος τρόπος εκδή-

λωσης της κοινής ουσίας (*Gemeinwesen*). Οι άλλοι δεν αντιμετωπίζονται πλέον ως άρνηση της ατομικότητας, αλλά ως η μόνη βάση πραγμάτωσής της. Όσο περισσότερο το άτομο είναι ικανό ν' αναγνωρίζει τις κοινωνικές επιρροές και να τις μεταπλάθει, τόσο περισσότερο η σχέση του με αυτές είναι άμεση και τόσο περισσότερο ελεύθερο γίνεται.

Στο βαθμό που ο κομμουνισμός δεν υλοποιείται εντός ενός γενικευμένου κινήματος, παραμένει μια τάση, η οποία ειδηλώνεται με έναν αποσπασματικό τρόπο. Σήμερα είναι η λανθάνουσα άρνηση του καπιταλισμού, γι' αυτό λειτουργεί ως περιορισμένης εμβέλειας ριζοσπαστική κριτική των υπαρχουσών συνθηκών. Για όσο διάστημα δε βρίσκει την έκφρασή του εντός ενός κοινωνικού κινήματος, είναι βλακώδες να υποβιβάζεται σε απλή διακήρυξη αρχών. Οι κομμουνιστές δεν εγγυώνται ότι, με την παραμέριση των εμποδίων που θέτει η καπιταλιστική κοινωνική ζωή, το στοίχημα της αναδημιουργίας της ανθρώπινης κοινότητας θα μπορούσε να κερδηθεί οριστικά. Ισχυριζόμαστε απλώς ότι χωρίς το διαρκή, αβέβαιο αγώνα ενάντια στον καπιταλισμό, η δημιουργία της παγκόσμιας ανθρώπινης κοινότητας, η υπεράσπιση της ατομικότητας και της διαφοράς, η προώθηση του κοινού καλού είναι αδύνατη.

Γκαράνς-Λασεναίρ-Μάριους-Ντεμπυρό-Γ.
Νοέμβρης 2002-Ιούνιος 2003